

Reza Eyrumlu

**Modernisering och islam
i
Iran och Turkiet**

En studie av kön, islam och modernisering
under 1800-talet

Invand-Lit

Bokförlaget Invand–Lit
Västerslänt 91, 434 35 Angered
Fax & Tel: +46 31 331 3823
© 2001 Reza Eyrumlu och Invand–Lit

Tryck: Ditt Tryckeri i Uppsala AB, Tel: +46 18 13 2424

Omslagsbilder: En tillbedjande man inne i en moské och några av de reformvämliga *Sadrzamerna* i Ottomanska riket och Iran.

ISBN 91-631-0407-5

Innehåll

Förord

De muslimska imperiers upplösning och stormakternas tryck

Ottomanska rikets sammanbrott 15

De bräckliga hörnpelare som orsakade sammanbrottet 28

Geopolitiska förhållanden 29

Sultanernas uppfostran och hierarki 30

Den civila byråkratin 33

Den militära maktapparaten 38

Den religiösa strukturen 43

Det långvariga krigstillståndet 48

Nationella, etniska och religiösa konflikter 50

Avtalen om kapitulation och koncession 60

En ny centralmakt och stormakternas kontroll i Iran 64

Geografiska villkor och nomadernas makt 74

Samhällsutveckling utifrån geografiska villkor 74

Nomadlivet och dess konsekvenser 76

Nomadlivet i Iran 80

Det patriarkaliska arvet i Iran 81

Qadjarernas makt och nomadlivet 86

Strukturella skillnader

Skilda grunder 89

Staten tar på sig ansvaret 101

Ett annorlunda samhällssystem 103

Islam – lika grunder och olika funktioner

Maktkampen i Iran 109

Den heliga lydningen i Ottomanska riket 130

Det shia-islamiska maktapparatens reproduktion 142
Det hanafi-islamiska etablissemanget 165

Moderniseringen och den moderna kontrollen

Stormakternas tveeggade inflytande 181
Den moderna kontrollen 184
Den kapitalistiska kontrollen 188
Utländska intressen inhemska brister 197
Metoderna förändras, förhållandena kvarstår 199
<i>Tanzimat</i> i Ottomanska riket 201
<i>Islahat</i> i det iranska samhället 211

Kulturella impulser utifrån – former och vägar

Utbildning i Europa 225
Moderna skolor 230
Publicering av böcker och tidskrifter 240
Organiseringen av byråkratin 248
Reformer i rättstraditionen 257
Ledarnas resor och kontakter 261
Den moderna kommunikationen 267
Modereformer 271
Nya lagstiftande organ 276

Moderniseringen av huvudstäderna

Den blandade strukturen 283
Utvecklingen i Teheran 285
De moderna arkitektoniska stilarna i Teheran 291
Utvecklingen i Istanbul 300
Istanbul under <i>Tanzimat</i> 305

De nya arkitektoniska stilarna i Istanbul	318
Kön och modernisering		
Könens politiska dialektik	325
Det manliga samhället i Teheran	339
Närvaron i det offentliga rummet i Istanbul	344
Flickskolor i de muslimska huvudstäderna	359
Kvinnoorganisationer	364
Kvinnomedier	373
Moderniseringens källor		
Europa i centrum	379
Inre krafter	396
De muslimska imperierna och den förstörda bron	...	401
Slutord – olika strukturer och parallella processer	...	415
Bilagor	445
Litteratur	451

Författarens tack

Många har bidragit till denna studie och publiceringen av denna bok. Professor Göran Therborn hade under hela perioden en nära kontakt och samverkan med mig och gav värdefulla råd. Många experter, intellektuella, samhällsdebattörer och historiker från Turkiet och Iran hjälpte mig genom diskussioner och erfarenheter. Min kollega Bertil Nelhans ägnade mycket tid åt att korrekturläsa manuskriptet. Min käre son Azad bidrog med intressanta diskussioner och förslag. Måns Winberg språkgranskade manuskriptet. Siyami Isabeigloo ägnade tid åt att få tillstånd för publiceringen av bilder från turkiska källor. Några av mina landsmän i Sverige började översätta boken till persiska redan när manuskriptet var färdigt. Viljan att översätta boken till sitt språk delades också av några turkiska intellektuella. Akbar Sayah bearbetade bilder. Min fru och mina barn visade mig hänsyn under hela arbetet och delade därmed arbetsbördan med mig. Jag är skyldig dem alla ett stort tack.

Förord

Denna bok handlar om modernisering, både i form av moderna europeiska och västerländska framsteg och i form av kolonial och imperialistisk exploatering, av de muslimska imperierna Ottomanska riket och Persien (Iran). Boken beskriver omstruktureringen av olika samhällsinstitutioner i dessa riken under moderniseringsperioden på 1800-talet. Detta innebär också en beskrivning av de shiitiska och sunni-islamiska etablissemangen och deras delvis likartade och delvis olikartade konstruktion, organisering, funktion och reproduktion i respektive land. Den muslimska identiteten användes för att försvara det traditionella asiatisk-islamiska levnadssättet mot förnyelser och samhällsförändring. Den användes även som en kollektiv protestaktion för att hejda den främmande, kristna och moderna invasionen och kontrollen.

Dessa muslimska imperier genomgick under denna period en nedbrytningsprocess. Det iranska samhället försökte efter ett långvarigt inbördeskrig och kaos bygga upp sin samhällsstruktur och sina förstörda institutioner, medan de föråldrade ottomanska samhällsinstitutionerna höll på att förlora sina tidigare funktioner utan att tillgodogöra sig nya. Således led båda samhällena av stagnation och svag utveckling när de överraskades av kontakten med de europeiska stormakter som bar moderna framsteg i den ena handen och modern kapitalistisk och imperialistisk kontroll i den andra. Boken handlar om denna förödande kontakt och de efterföljande processerna, såväl återupplivandet av inhemska traditioner som det kontroversiella moderniseringsarbetet.

Boken beskriver hur dessa moderniseringsprocesser utvecklades inom samhällssystemet som helhet och inom enskilda samhällsinstitutioner och hur institutionerna med både lika och olika strukturer och funktioner i dessa muslimska samhällen fungerade

under ottomanernas och qadjarens moderniseringsarbete. Boken beskriver också hur de ekonomiska, kulturella, politiska och religiösa institutionerna omstrukturerades och hur olika förutsättningar skapade olika möjligheter för dessa samhällen.

Grunderna för dagens händelser i dessa samhällen skildras i syfte att fördjupa förståelsen av dagens Iran och Turkiet och ländernas parallella, delvis likartade och delvis olikartade, samhällsförändringar.

Boken är ett resultat av en studie med titeln *Kön, islam och modernisering i Teheran och Istanbul 1920-2000*. Under studien visade sig det att alla dessa processer, såväl moderniseringen med sitt tveeggade innehåll som omorganiseringen av de islamiska etablissemangen samt kvinnans närvaro i det offentliga rummet, hade sin början redan på 1800-talet. Utan att studera samhällsförändringen i sin helhet och utifrån en bild av denna periods historia var det omöjligt att fördjupa kunskaperna om perioden 1920-2000. Denna bok är således en återgång till rötterna för dagens händelser.

Bokens nära band till den ovannämnda studien har lett till att den komparativa studien av modernisering, islam och kön i dessa muslimska riken framför allt har koncentrerats till huvudstäderna Istanbul och Teheran. Såväl moderniseringen av huvudstäderna som förändringen av kvinnans situation i samhället har därigenom fått en framträdande plats i boken.

Boken innehåller många främmande namn och ord. För att underlätta uttalet av dessa har jag valt att skriva de turkiska och ottomanska namn som saknas i svenskt språkbruk med det latinskt orienterade turkiska alfabetet. Några turkiska bokstäver, däribland c [dj], ç [ch] och ş [sh], har ett annorlunda uttal. Iranska namn har i stället anpassats till den engelska fonetiken.

Iran kallades under denna period och fram till 1930-talet för Persien och befolkningen i riket för perser, men eftersom orden Iran respektive iranier i dag används i samma omfattning medan Persien och perser betecknar ett visst område respektive ett visst folkslag inom landet, har jag valt att använda Iran och iranier även för den tidigare perioden. Ordet "ottomanerna" har använts förväxlande för den ottomanska folkgruppen och för folket i Ottomanska riket.

Jag har använt termerna "muslimsk" och "islamisk" i två olika syften. Termen "muslimsk" understryker den kulturellt-religiösa identiteten, t.ex. "ett muslimskt samhälle" när majoritet av befolkningen är muslimer (t.ex. dagens turkiska samhälle) och "en muslim" och "en muslimsk grupp" när de delar den kulturella och religiösa tillhörigheten. Termen "islamisk" har däremot använts för att utmärka den religiösa statsmakten och/eller det fundamentalistiska islamiska tänkandet. Ett samhälle som styrs utifrån den islamiska rättstraditionen, sharia, är därigenom "ett islamiskt samhälle" (t.ex. dagens iranska samhälle). "Islamiska grupper" och "islamister" är utifrån denna terminologi de "muslimska" grupper respektive individer som kräver en "islamisk" lagstiftning och statsmakt.